

פרק שמיני

אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

אמנון נצר

סקירה היסטורית

קורות היהודים בארצות המזרח, ביניהם יהודי אפגניסטאן, אינן מנותקות מתולדות ארץ מושבם. לאחר התאסלמותה הייתה אפגניסטאן במרבית התקופות חלק מן הישות התרבותית-הפוליטית של איראן. לאחר מות נאדר שאה (מלך על איראן 1736–1747) זכתה אפגניסטאן לאוטונומיה שבטית רופפת. באמצע המאה התשע-עשרה נפל דבר בחלק זה של העולם. ההתמודדות הכוחנית בין בריטניה לרוסיה, שתי מעצמות דאז, הביאה לניתוקה הסופי של אפגניסטאן מאיראן. רוסיה הצארית הייתה בשיא התפשטותה דרומה, ובריטניה, ששלטה או בהודו, חששה מאבדן תת-היבשת ההודית וביקשה ליצור אזור חיץ בין הודו לרוסיה. שלטון איראני באפגניסטאן לא היה מסוגל להבטיח את האינטרסים הבריטיים בחלק זה של העולם, כי איראן הייתה ממלכה חלשה שלא יכלה לעמוד בפני האיום הרוסי. כבר מתחילת המאה התשע-עשרה איבדה איראן חלקים גדולים משטחה לרוסיה בצפון (אורביג'אן וקווקז) ובצפון-מזרח (אסיה התיכונה). לכן חיוני היה להוציא את אפגניסטאן מידי האיראנים ולקיים שם שלטון נפרד שיסור למרות הבריטים. וכך זכתה אפגניסטאן באמצע המאה התשע-עשרה לעצמאות לכאורה. תושבי אפגניסטאן על שבטיה המגוונים, דוברי הפרסית-הדרית, נותקו מארץ האם, ואף יהודי אפגניסטאן נפרדו מאחייהם באיראן. יהדות אפגניסטאן נכלאה בארץ סגורה ורחוקה ללא מוצא לים וללא דרכי גישה נוחות לשאר הקהילות במזרח התיכון. מאז 1747 ואילך התנהלו באפגניסטאן מלחמות פנימיות רבות, לרוב בין-שבטיות, והבריטים והרוסים התערבו מדי פעם בנעשה והגבירו את התוהו ובוהו במדינה. היהודים היו פעמים רבות קרבן לאי יציבות בארצם. מצב זה נמשך עד אשר עלה חביבאלה ח'אן לכס המלכות, בשנת 1901. שליט זה ביקש להגביר את הריכוזיות והיציבות בארצו השסועה. במלחמת העולם הראשונה הכריז חביבאלה ח'אן על ניטרליות, אך עד מהרה התברר כי אין זה אלא מסווה לתמיכה בגרמניה (זו הייתה גם עמדתה של איראן השכנה), ובשל נטיותיו הפרו-גרמניות דאגו הבריטים לרציחתו. מותו של המלך, בשנת 1919, הגביר את הרגשות האנטי-בריטיים במדינה, והדבר היה לרעת היהודים, שסבלו מגל הלאומנות הקיצונית באפגניסטאן.

אמנון נצר

המלך החדש, אמאן אללה ח'אן (1919–1929), היה אמנם לאומני, אך ביקש לשמור על יחסים טובים עם המדינות השכנות; אף הוא נקט קו פרו־גרמני, ולבסוף אולץ על ידי הבריטים לוותר על כיסאו ולצאת לגלות. אמאן אללה ח'אן ביקש לקדם את המודרניזציה בארצו ואפשר ליהודים ללמוד בבתי ספר מודרניים, והוא נחשב שליט נוח ליהודים. במקומו עלה לשלטון חביבאללה גאזי, שכונה בצ'ה סקא (כלומר בנו של שואב מים) – הוא היה מאחד הכפרים התאג'יבים, ומוצאו נחשב נחות. האפגנים ראו בו מי שגזל את השלטון מבעליו החוקיים, והוא הוצא להורג בתוך זמן קצר. בעוד אפגניסתאן נתונה במלחמות שבטיות ובמאבקי כוח בין יריבים, השתלט על המדינה מנהיג אפגני בשם נאדר שאה; מלך זה השתית את מדיניותו על קנאות דתית והגביר את שיתוף הפעולה עם אנשי דת קיצונים; הוא נרצח בשנת 1933. האנדרלמוסיה הפוליטית־החברתית והקנאות הדתית שגאו באותן שנים הרעו את מצבם של היהודים. זאהר שאה (מלך 1933–1973), בנו של נאדר שאה, עלה על כס המלוכה אחרי אביו. הוא לא הסתיר את אהדתו לגרמניה הנאצית, ושיתוף הפעולה של אפגניסתאן וגרמניה חבק תחומים רבים. נחתמו הסכמים בין שתי המדינות, ומאות סוכנים גרמנים פעלו באפגניסתאן במגורים שונים, בכלכלה, בצבא, בחינוך ובתחומים אחרים. מעורבותה העמוקה של גרמניה הוסיפה גורם חדש שפעל לרעת היהודים, האנטישמיות הנאצית. היהודים סבלו מרדיפות ושמדות באפגניסתאן, אך שנהא המושתתת על גזענות, והמודרכת בשיטתיות על ידי השלטונות לא הייתה ידועה לפני כן. זאהר שאה האריך ימים עד לסילוקו מכס המלוכה ב־17 ביולי 1973.

ההפיכה הצבאית שבה סולק זאהר שאה שמה קץ למשטר המלוכני, והשליטים החדשים הכריזו על כינון הרפובליקה של אפגניסתאן, המושתתת על משטר חד־מפלגתי וסוציאליסטי בדומה לברית־המועצות. הקהילה היהודית באפגניסתאן הצטמקה מאוד עד אותה עת, ומתי המעט שנשארו עזבו במהלך עשור הבא.

קדמוניות היהודים באפגניסתאן

ראשיתה של יהדות אפגניסתאן לוטה בערפל של מסורות ואגדות שלפיהן תושבי הארץ, יהודים ולא יהודים, הם צאצאי עשרת השבטים שהגלו מלכי אשור מממלכת ישראל כ־700 שנה לפני ספירת הנוצרים (על פי הנאמר במלכים ב' יז, ו; יח, ט–יב).¹ סעדיה גאון זיהה את המקומות שאליהם הוגלו עשרת השבטים על פי ספר מלכים עם מקומות בח'וראסאן. היו שמצאו דמיון לשוני בין שמות של אחדים משבטי אפגניסתאן לבין

1 P. Sykes, *A History of Afghanistan*, I, London 1940, p. 12

אהבת ציון וישראל באפגניסתאן

שמות שבטי ישראל, כמו ראובן, מנשה, אפרים ובנימין.² היו שהעידו כי מצאו בשבטים אלה מנהגים הדומים למנהגים מוכרים של היהודים, כמו שמירת שבת, כשרות, לבוש טלית, מצוות מילה ביום השמיני וכדומה.³ הועלתה אפילו טענה ששליטי אפגניסתאן סברו שהם ובני ארצם הם צאצאי עשרת השבטים.⁴ ראשי השושלת הדוראנית, נושאי דגל הלאומיות האפגנית ולוחמי עצמאותה אשר היו אחראים לייסוד ממלכת אפגניסתאן בשנת 1747, כינו את עצמם בני איסראיל.⁵ אחד השליחים הבולטים של בריטניה באפגניסתאן, הלורד מונטסטוארט אלפינסטון (1779–1859), סיפר שהיסטוריונים מוסלמים ואפגנים רבים טענו שתושבי הארץ הם צאצאי בני ישראל.⁶ נוסעים וחוקרים אחדים, יהודים ולא יהודים, שמעו ודיווחו על סיפור עברם ה'יהודי' של כמה משבטי אפגניסתאן,⁷ לפחות של בני שבט הפשטון, שהם רוב העם. עוד בתחילת שנות השמונים של המאה העשרים ביקש הרב אליהו אביחיל להוכיח כי תושבי אפגניסתאן מוצאם יהודי.⁸ יש לציין שכל הדיווחים, הסיפורים והטענות הידועים עד כה בנושא זה אין להם בסיס תיעודי מוצק ומשכנע. מכל מקום ברור שעוד לפני כיבוש האזור על ידי הערבים המוסלמים, באמצע המאה השביעית, נמצאו יהודים בח'וראסאן, שכללה בעבר גם את אפגניסתאן.

כתובות בעברית ובפרסית-יהודית, כלומר בפרסית באותיות עבריות, שנמצאו באזורים שונים של אפגניסתאן מעידות על נוכחות ועל פעילות כלכלית של יהודים באזורים אלה במאה השמינית לסה"נ.⁹ אזורים אחדים בח'וראסאן וביניהם מספר ערים

- 2 A. Neubauer, 'Where Are the Ten Tribes?' *Jewish Quarterly Review*, 1 (1889), pp. 408–423, 184–201, 95–114, 28–14. כמו כן ראו: י' בן-צבי, נדחי ישראל, ירושלים תשכ"ו, עמ' 146–157, 273–276; ב"צ יהושע-רוז, מנדחי ישראל באפגניסתאן לאנוסי משהד באיראן, ירושלים תשנ"ב, עמ' 17–25. ראו גם עדות מפורטת של רופא צבאי בריטי אשר שירת באפגניסתאן במאה התשע-עשרה, ושביסס את דבריו על התרשמותו ועל ספרים על מוצאם של האפגנים פרי עטם של מוסלמים אפגנים מן השנים 1605–1783: H.W. Bellow, *Journal of a Political Mission to Afghanistan in 1857*, London 1862. וראו על כך: יהושע-רוז (שם).
- 3 א' אביחיל וא' בריל, האובדים בארץ אשור: נדחי ישראל ויהודה², ירושלים תשמ"א, עמ' 10–32.
- 4 כך על פי החיבור 'מח'זן אפע'אני' (משנת 1612) והספר 'תאריח' אפע'אן' מאת האמיר עבד אלרחמאן (טהראן 1321 להג'רה [1903]); לא הצלחתי להשיג את החיבורים האלה, אשר מצוטטים אצל: בן-צבי (לעיל, הערה 2), עמ' 148–149; יהושע-רוז (לעיל, הערה 2), עמ' 17–18. כמו כן ראו: H.W. Bellow, *A New Afghan Question or Are the Afghans Israelites?* Simla 1880; idem, *The Races of Afghanistan*, London 1880.
- 5 א"י בראוור, 'אפגניסטן', האנציקלופדיה העברית, ה, טור 109.
- 6 M. Elphinstone, *An Account of the Kingdom of Caubul*, London 1972, pp. 205–209. המהדורה הראשונה של הספר יצאה לאור בלונדון בשנת 1915.
- 7 ראו תמצית מדבריהם אצל: יהושע-רוז (לעיל, הערה 2), עמ' 17–32.
- 8 אביחיל וברין (לעיל, הערה 3).
- 9 W.B. Henning, 'The Inscriptions of Tang-I Azao' *Bulletin of the School of Asian and*

אמנון נצר

הנמצאות היום בתחום המדיני של אפגניסטאן, נזכרים בחיבורים יהודיים קדומים, כמו בכרוניקה של נתן הבבלי, שפעל בשנים 890–913, וב'סדר עולם זוטא'.¹⁰ הגאוגרף המוסלמי הנודע אלמקדסי כתב בשנת 985 שבח'וראסאן חיים יהודים רבים ורק נוצרי אחד.¹¹ הנוסע היהודי בנימין מטודלה, שפעל באמצע המאה השתים-עשרה, הזכיר כמה מערי ח'וראסאן רבתי, כמו גוני ונישאבור, וציין כי מספר תושביהן היהודים עולה על עשרות אלפים.¹² לפי הגאוגרף המוסלמי אסת'ורי, אחד משבעת שערי העיר בלח' נקרא על שם היהודים ששכנו בקרבתו, באב אליהוד (שער היהודים).¹³ העיר מימנה של ימינו נקראה בעבר יהודיה או יהודאן/ג'הודאן, כנראה על שם מייסדיה ותושביה הראשונים.¹⁴ כמו כן נתגלו מספר מצבות בבית קברות יהודי באזור גור שבאפגניסטאן שתאריכיהן מתחילת המאה האחת-עשרה עד אמצע המאה השלוש-עשרה; כנראה חוסלה הקהילה היהודית בגור על ידי הפלישה המונגולית לאזור.¹⁵

תולדות יהודי אפגניסטאן אינן משופעות בתעודות מפורטות, ואין בידינו אלא קטעי מידע שקשה לאחותם ולבנות מהם רצף היסטורי. רק מן המאה התשע-עשרה יש תיעוד מפורט יותר של תולדות יהודי אפגניסטאן, וחלק לא מבוטל של המידע הזה קשור גם לתולדות יהודי איראן, במיוחד ליהודי משהד.¹⁶

African Studies, 20 (1957), pp. 335–342 (reprinted: *Acta Iranica*, 15 [1957], pp. 521–528); B. Utas, 'The Jewish Persian Fragment from Dandan-Uiliq', *Orientalia Suecana*, 17 (1969), pp. 123–136; G. Lazard, 'Remarques sur le judeo-persan de Dandan-Uiliq', W. Sunderman, J. Duchensne-Guillemin & F. Vahman (eds.), *Barg-e Sabz: A Green Leaf, Papers in Honour of Professeur Jes P. Asmussen*, Leiden 1988, pp. 205–209

10 על נתן הבבלי ראו: I. Friedlander, 'The Arabic Original of the Report of Nathan ראו: על 'סדר עולם

זוטא' ראו: A. Neubauer, *Medieval Jewish Chronicles*, II, Oxford 1895, pp. 68–88; Al-Muqaddasi, *Descriptio Imperii Moslemici*, ed. M.J. de Goeje (Bibliotheca Geographorum Arabicorum), Leiden 1906, p. 323, line 3

11 בנימין מטודלה, ספר המסעות, מהדורת מ' אדלר, לונדון 1907.

12 Al-Istakhri, *Kitab al-Masalik wall-Mamalik*, ed. M.J. de Goeje (Bibliotheca Geographorum Arabicorum), Leiden 1927, p. 278

13 *Yaqut's Geographisches Wörterbuch*, II, ed. F. Wüstenfeld, Leipzig 1866–1870, p. 149. לדעת זנד הוסב שמה של ג'הודאן למימנה בין שנת 988 לשנת 1030, שבה סיים המלומד האיראני אבו ריהאן אלכירוני (מת 1048) את חיבורו 'אלקאנון' (אלמסעודי), שבו כינה את העיר 'מימנה'. ראו: מ' זנד, 'התיישבות היהודים באסיה התיכונה בימי קדם ובימי הביניים המוקדמים', פעמים, 35 (תשמ"ח), עמ' 17.

14 ש' שקד, 'ידיעות חדשות על יהודי אפגניסטאן בימי הביניים', פעמים, 97 (תשנ"ט), עמ' 5–14; E.L. Rapp, *Die jüdisch-persisch-hebräischen Inschriften Afghanistan aus dem 11. bis 13. Jahrhundert*, Mainz 1971

15 עד כמה שידוע לי יהודי אפגניסטאן לא הוציאו לאור ספרים או כתבי-עת בארצם, אלא עשו

תולדות היהודים מן המאה התשע־עשרה

יהודי משהד, עיר באיראן הסמוכה לאפגניסטאן, נאנסו להתאסלם במרס 1839, ומיד לאחר מכן ברחו רבים מהם – ומספרם המדויק אינו ידוע – לעיר הראת, מן הערים החשובות באפגניסטאן.¹⁷ מסתבר כי ברחו להראת מפני שבאפגניסטאן הסונית הייתה מידה מסוימת של סובלנות כלפי היהודים. אנוסי משהד הגדילו במידה ניכרת את האוכלוסייה היהודית של הראת. האיראנים ראו בהראת ישות איראנית מבחינה תרבותית ומדינית, והעיר נפגעה קשות במלחמות בין איראן לאפגניסטאן. את המלחמה האחרונה למימוש שאיפותיה הטריטוריאליות באפגניסטאן ניהלה איראן בשנת 1856. בלחץ הבריטים נאלצה איראן לסגת, ובמהלך הנסיגה עקרו חילות איראן רבים מיהודי הראת מבתיהם והובילום לאיראן, וחלק גדול מיהודים אלה היו אנוסי משהד לשעבר. הרב מתתיה גרג'י, אחד ממגורשי הראת, תיעד את סיפור תלאותיהם של המגורשים בשנים 1856–1858.¹⁸

על פי גרסתו פלש הצבא האיראני באוקטובר 1856 לאפגניסטאן וצר על העיר המאוכלסת ביותר ביהודים, הראת. כמה חודשים לאחר מכן עקרו החיילים האיראנים מאות משפחות יהודיות מבתיהן והובילו בחורף הקשה לכיוון העיר משהד ושיכנו אותן בח'אן נטוש. היהודים הוחזקו בח'אן הזה שנתיים בתנאים מחפירים ובלתי נסבלים, ואחדים מהם מתו מקור, מרעב וממחלות. לדברי גרג'י היו בין היהודים שהתאסלמו כדי להציל את עורם. בדצמבר 1858 הותר ליהודים לחזור לעיר הראת. צרותיהם של יהודי אפגניסטאן לא תמו בכך. הרב גרג'י המשיך לספר את קורותיהם של יהודי אפגניסטאן ועל העינויים, הרדיפות, העוני והרעב שסבלו במשך שנים עד אשר הגשימו אחדים מהם את חלומם ועלו לארץ־ישראל.

סיפור המסע של הרב גרג'י לארץ־ישראל אינו שונה בהרבה מסיפורי המסע של בני קהילות המזרח האחרות שסבלו בארצם מרדיפות ומשמד, ושלא היו מאורגנים במסגרות

זאת בירושלים, וכמעט כל פרסומיהם אינם יצירות מקוריות אלא העתקות של שירים, פיוטים ודברי תורה מכתבי־יד שונים בפרסית־יהודית, כלומר בפרסית באותיות עבריות.
 17 הערכות שונות של מספר הבורחים להראת ראו: ע' לוי, 'גירוש הראת 1856–1859', פעמים, 14 (תשמ"ג), עמ' 77, הערה 2; יהושע־רו (לעיל, הערה 2), עמ' 155, הערה 1. הפניותיהם לספרו של דילמאניאן בעניין בריחת 200 משפחות משהד לא נמצאו במקור. ראו: י' דילמאניאן, תאריח' אסראאילהאי משהד (תולדות יהודי משהד) [טהראן 1966?] (בפרסית); וראו: א' נצר, 'קורות אנוסי משהד לפי יעקב דילמאניאן', פעמים, 42 (תש"ן), עמ' 127–156.
 18 החוברת שבה תיעד את האירועים, 'קורות זמנים', ושאר דבריו על מאורעות השנים 1839–1892 ראו: ר' קשאני, 'קורות זמנים להרב מתתיה גרג'י מאפגניסטאן', שבט ועם, א (תשל"א), עמ' 136–159. אבותיו של הרב גרג'י היגרו משהד להראת, והוא נולד שם בשנת 1845.

אמנון נצר

ממוסדות כמו אלה של תנועות ציוניות במזרח אירופה.¹⁹ הם יצאו לדרך כשמאחוריהם ה'גלות' הנוראה במלוא משמעותה ולפניהם הגשמת ה'גאולה', שהיא למעשה ה'חלום הציוני' של כל יהודי מן המזרח לפני הקונגרס הציוני הראשון בבזל, שהתקיים בשנת 1897, ואחריו.

ספק אם שמעו יהודי אפגניסתאן דבר על הקונגרסים הציוניים, כי לא קם בארצם שום ארגון ציוני ולא הייתה שום פעילות ציונית מפורשת. יהודי אפגניסתאן לא שמעו ולא ידעו על מושגים כמו ציונות מדינית, הגשמה עצמית או גאולת אדמה ועל הארגונים והאידיאולוגיות הקשורים למושגים האלה. המגע בינם לבין אישים וארגונים יהודיים בעולם היה מזערי ביותר. למשל, משה מונטיפיורי, אשר יצר קשרים עם יהודי איראן ואף עזר להם בכסף בגלל הרעב הכבד שפקד את ארצם בתחילת שנות השבעים של המאה התשע-עשרה, לא יצר כל קשר עם יהודי אפגניסתאן, שגם הם סבלו מרעב.²⁰ חברת 'כל ישראל חברים' (כ"ח) הקימה בשנים 1865–1935 כ-138 בתי ספר בארצות רבות, בין היתר בתורכיה, בעיראק ובאיראן, אבל אף לא אחד באפגניסתאן. מספר השד"רים שביקרו באפגניסתאן במאה התשע-עשרה היה פחות מעשרה, לעומת שמונה-עשר שביקרו באיראן ושישים ושישה בבוכארה מן המאה השש-עשרה עד המאה התשע-עשרה ועד בכלל.²¹

אין ספק שכל אימת שעמדו מול צרות וסכנות מצד השלטונות או מצד האוכלוסייה המקומית, חשבו יהודי אפגניסתאן על הגאולה במושגים משיחיים, וארץ-ישראל הייתה בתודעתם המקום המרכזי שאליו ערגו להגיע.

מימוש הציונות: העלייה

כתריסר שנים לפני הקונגרס הציוני הראשון בבזל החלה עליית בודדים מאפגניסתאן לארץ-ישראל. רוב העולים היו זקנים שמשאת נפשם הייתה להגיע לארץ הקודש ולמות

19 לרשימותיו של גרג'י על מסעו ראו: ר' קשאני, 'מסעות הרב מולא מתתיה גרג'י מאפגניסתאן לארץ ישראל בתרנ"ו-1896 ובתרס"ח-1908', שבט ועם, ד (תשמ"א), עמ' 263-289. גרג'י עלה לראשונה לארץ-ישראל בשנת 1896, אך חזר להראת לאחר כמה חודשים. ובשנת 1908 עלה שנית לארץ-ישראל והשתקע בה עד יום פטירתו בשנת 1918. ראו על כך: קשאני (לעיל, הערה 81), עמ' 136-137. על מסע משפחתו של קשאני מהראת לארץ-ישראל בשנת 1935 ראו: הנ"ל, יהודי פרס, בוכרה ואפגניסתאן, ירושלים תשס"א, עמ' 158.

20 א' נצר, 'מונטיפיורי ויהודי פרס', פעמים, 20 (תשמ"ד), עמ' 55-68.

21 'בצלאל', עדה בפני עצמה: יהדות אפגניסתאן וחיטובה בין עדות פרס ובוכארה', פעמים, 79 (תשנ"ט), עמ' 24, 28. בצלאל מנה בין הגורמים לניתוק של יהודי אפגניסתאן מן העולם החיצוני את 'השליטה המוחלטת של הרבנים בקהילה', אשר הקשתה לקיים קשר עם מוסדות חילוניים. לדעתו 'הייתה זו קהילה לבדד תשכון. רק התקבצות היהודים האפגאנים בארץ ישראל הסירה חומת בידול זו' (שם, עמ' 29).

אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

בה. לא ברור כמה יהודים היו אז ברחבי אפגניסטאן. ההערכות נעות בין 40,000 יהודים, שהיו פזורים כביכול בשישים יישובים,²² לבין 12,000,²³ אך שני המספרים נראים מוגזמים מאוד. לדעתו של יצחק בצלאל לא עלה מספר היהודים בכל אפגניסטאן באמצע המאה התשע-עשרה על 2,000 נפש.²⁴ נראה שמספר יהודי אפגניסטאן הצטמצם ביחס לנתונים שהביא בצלאל, עקב שלושה גורמים: הם סבלו מתמותה רבה, בעיקר של תינוקות וילדים, בגלל רעב, מחלות ותנאים סניטריים קשים; סחר החוץ שלהם נפגע עקב המהפכה הבולשוויקית; והתחרות המסחרית הקשה והלא המאוזנת בינם לבין סוחרים הודים הביאה להתרוששותם – ובנסיבות אלה בחרו רבים מהם להגר לארצות שכנות.

סקירות מבוססות יותר שנעשו בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים מלמדות כי האוכלוסייה היהודית באפגניסטאן מנתה 4,000–5,000 נפש והתגוררה בכתיסר יישובים, והקהילה הגדולה ביותר הייתה בעיר הראת. בשנת 1937 דיווח ולטר פישל על כ-4,000 יהודים באפגניסטאן.²⁵ לדברי אריך בראוור היו באפגניסטאן בתחילת שנות הארבעים 3,300 יהודים, מתוכם 2,500 בעיר הראת, כ-400 בעיר הבירה כאבול ו-200 בעיר בלח.²⁶ לפי דוח של שגריר ארצות-הברית באפגניסטאן אלי אליוט פלמר חיו בארץ זו כ-3,000 יהודים.²⁷ נחמיה רובינסון טען שההערכה שבשנות הארבעים היו באפגניסטאן 4,500–5,000 יהודים נראית לו מבוססת למדי.²⁸ לפי חישוביו של הסטטיסטיקאי עזיאל שמליץ, בקום המדינה היו באפגניסטאן 5,000 יהודים.²⁹ הקבוצות הראשונות של עולי אפגניסטאן הגיעו לארץ בתחילת המאה העשרים, ומספרם בארץ-ישראל עד ערב מלחמת העולם הראשונה הגיע ל-100 נפש. אלה היו את הגרעין הקהילתי הראשון שרכש אדמות, והם חברו לעולי משהד ובוכארה לבניית שכונת הבוכארים בירושלים. היו ביניהם גם מי שחזרו כעבור זמן מה לאפגניסטאן

22 המספר המוגזם הזה מקורו כנראה בעיתון המגיד, כט (תרמ"ה), עמ' 165–166. המספר הזה מצוטט על ידי כמה חוקרים.

23 על הנתון הזה ראו: א' טרטקובר, שבטי ישראל, ג, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 263–267.

24 בצלאל (לעיל, הערה 21), עמ' 16.

25 W. Fischel, 'The Jews of Afghanistan' *The Jewish Chronicle Supplement*, 22.4.1932; 26.3.1937

26 E. Brauer, 'The Jews of Afghanistan: An Anthropological Report' *Jewish Social Studies*, 4 (April 1942), pp. 121–138

27 מצוטט אצל: N. Robinson, *Persia and Afghanistan and their Jewish Communities*, New York 1953, p. 28

28 שם. יהושע-רו שרטט טבלה של כל המקורות המדווחים על מספר היהודים באפגניסטאן מאז 1832 עד 1950. ראו: יהושע-רו (לעיל, הערה 2), עמ' 353–355.

29 ע' שמליץ, 'העלייה ההמונית מאסיה ומצפון-אפריקה: הבטים דמוגרפיים', פעמים, 39 (תשמ"ט), עמ' 18.

אמנון נצר

והעלו את שאר בני המשפחה לעיר הקודש; ומקצתם התיישבו בערים חברון, צפת וטבריה. מספר יהודי אפגניסתאן בארץ-ישראל בשנת תרפ"ט (1929) עלה לכ-330 נפש,³⁰ ועד שנת 1948 גדל מספרם בארץ לכ-2,200 נפש. הקבוצה הגדולה מתוכם, כ-720 נפש, הגיעה לארץ בשנים 1932–1938, השנים שבהן הופיעה באפגניסתאן אנטישמיות נאצית.³¹

חלק לא מבוטל מן הצעירים שהגיעו לארץ-ישראל ביקשו להצטרף לארגוני המחתרת ה'הגנה', אצ"ל ולח"י. ראובן קשאני ציין שבמערכות ישראל נפלו רבים מבני העדה.³² אחד הגיבורים של קוממיות ישראל היה צעיר יהודי אפגני בשם יעקב בן שמעון רוז. בן תשע-עשרה היה כשהתגייס לשורות האצ"ל, ובאחד המבצעים הנועזים בירושלים נפצע קשה ונתפס בידי הבריטים. בהיותו בבית חולים 'הדסה' שם רוז קץ לחייו (8.8.1938) כדי לחסוך מעצמו את העינויים של הבולשת הבריטית ולא לחשוף את שמות חבריו למחתרת. המשורר אורי צבי גרינברג חיבר שיר תהילה על גבורתו של בן יהדות אפגניסתאן זה וקרא לשירו 'אגדת יעקב רוז'. בין היתר כתב המשורר: 'עת סבוהו אויבים במקורי-טורפים/ הוא היה האחד ממאות אלפים/ יהודים מושפלים, יהודים-עבדים/ האחד הגיבור והיפה ביפיים!'.³³

יהודי אפגניסתאן כתבו שירי ערגה וכמיהה לארץ הקודש. הכמיהה לציון משתקפת בשיריה של המשוררת זילפה בכשי מן העיר הראת, שעלתה פעמיים לירושלים, בשנת 1914 ובשנת 1932, ושנפטרה בעיר הקודש בשנת 1940 ונקברה בהר הזיתים. שירתה כתובה בשפה הדרית, ניב פרסי-אפגני. באחד משיריה ביקשה מאלוהים שייתן לה כנפיים שתוכל לעוף לירושלים. היא הביעה געגועים עזים לבקר בכותל ולשים על עיניה את עפר הארץ הקדושה. היא הודיעה בכאב שבני קהילתה מושפלים ובזויים בגלות ישמעאל ומחכים בכיליון עיניים לבוא הגואל, רב הכאב מנשוא, מרה היא הגלות, אויבים יושבים סביב ירושלים, אך בוא יבוא הגואל מבית דוד, וזרובבל יתקע בשופר, ובני ישראל ייגאלו מצרת הגלות.³⁴

בכשי לא ידעה הרבה על הרצל ועל המפעל הציוני, כך גם ראובן קשאני, יליד הראת וחוקר יהדות אפגניסתאן. שנים הרבה אחרי הקונגרס הציוני הראשון בבול ואחרי קונגרסים רבים נוספים, עדיין הצטיירה דמותו של הרצל בתודעתם של יהודי אפגניסתאן כדמות מתקופת התנ"ך. וכך סיפר קשאני על דמותו של הרצל:

30 ' בן-צבי, נדחי ישראל, ירושלים תשכ"ב, עמ' 145–146.

31 יהושע-רוז (לעיל, הערה 2), עמ' 263–265.

32 קשאני, יהודי פרס (לעיל, הערה 19), עמ' 151–153.

33 השיר במלואו ראו: יהושע-רוז (לעיל, הערה 2), עמ' 322–323.

34 עליה ועל שיריה ראו: ר' קשאני, יהודי אפגניסתאן, ירושלים תשל"ה, עמ' 32–33; יהושע-רוז (לעיל, הערה 2), עמ' 251–252.

אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

היה זה לפני כארבעים שנה.³⁵ נער הייתי ולמדתי ככל הנערים ב'מדרש' (חדר תלמוד תורה) של מולא יהושע עמרם בעיר הראת שבאפגניסטן [...] פעם אחת, ימים אחדים לפני חג הסוכות, כשסיימנו לשנן בעל־פה את הפיוטים והמזמורים הקשורים לחג ולשמחה תורה, הפתיע אותנו ה'כליפה' – המורה מולא יהושע – במתנה: עיפרון יפה שבקצהו העליון מוטבעת דמותו של אדם שהדרת פנים לו וזקנו יורד על מידותיו. מתחת לתמונה קראנו באותיות עבריות: 'הרצל'. שאלנו את ה'כליפה': 'מי זה הקרוי הרצל?' המורה ענה לנו בקצרה: 'זהו אדם גדול מאוד, ראש היהודים בעולם'. יותר מזה לא יכל היה לספר לנו דבר. לא ידענו היכן חי האיש ומה מעשיו ומדוע הוא מצויר בגילוי ראש ואינו חובש כובע עור או מצנפת, כיאה לאיש מסוגו, כי אחדים מחברי (למדנו בקבוצות, לפי גילים) החלו לדפדף בספר התנ"ך לדעת אם מצוי באיזה מקום השם הרצל. כמוכן שלא מצאנו שם כזה והדבר היה לפלא בעינינו. מאז נחקקה בלבנו דמותו של הרצל כאדם אשר עתיד להושיע את היהודים ולהעלות אותם מארצות גלותם לארץ הבחירה.³⁶

חוקר אחר של יהדות אפגניסטאן, יליד ירושלים שאביו עלה מאפגניסטאן לפני 1935, תיאר את אהבת ארץ־ישראל של גולי ארץ זו:

היהודי האפגאני חי במזרח, אך לבו היה במערב. ארץ־ישראל, הקרויה בפיו 'ירושלים', הסתמלה בעיניו כמושג ערטילאי, כמשאת־נפש, מקום ששמים וארץ נושקים בו. כל שנות שבתם על אדמת אפגאניסטאן ישבו בה היהודים ישיבת עראי, צרורותיהם בידיהם והם נכונים לנער עול גלות ולעלות לציון. הם לא אימצו לעצמם את ארץ מושבם ולא עיבדו את אדמתה. את לחמם מצאו כסוחרים בינלאומיים וכסוחרים זעירים, שנדרו ממקום ישוב אחד למשנהו. בני־ביתם נותרו בערים המרכזיות, שיש בהן לכאורה דין ודיין, והם בעצמם נדרו בדרכים שהיו בחזקת סכנה ופקדו את ביתם אחת לשנה או אחת לכמה שנים. במקומות נדודיהם הקימו להם קהילות של גברים ומעולם לא שכחו לצרף לחברתם שוחט ושליח ציבור.³⁷

אף־על־פי שאפגאניסטאן הסוגית לא הצטיינה באותה מידה של קנאות דתית כשל איראן השיעית, לא שפר חלקם של היהודים, וחדשים לבקרים היו קורבנות של פוגרומים ועלילות־דם. מלחמת הח'אנים ששטפה את אפגאניסטאן לא פסחה על היהודים. היהודי הסוחר נחשב לעשיר שבאוכלוסיית אפגאניסטאן, ולעתים קרובות נצטווה לממן בפרוטותיו האחרונות את המאבקים הפנימיים במדינה. אחד ממטיפיה של הלאומנות הערבית הקנאית היה המופתי הירושלמי, שפעל במדינות המוסלמיות להקמת

35 מדובר בשנים שלפני שנת 1935.

36 קשאני (לעיל, הערה 34), עמ' 30.

37 על תיאור דומה ראו: א' בראוור, 'יהודי אפגאניסטאן', סיני, יד (תש"ד), עמ' שכד–שכב.

אמנון נצר

תנועה פאן־איסלאמית ושיתף פעולה עם הנאצים. גם הסוכנים הנאצים, שפעלו באסיה במאותיהם, ליבו את היצרים והביאו לשנאת ישראל.³⁸

בתקופת שלטונו של זאהר שאה, לפחות עד 1942, עת טיהרו הרוסים והבריטים את אפגניסתאן מהסוכנים הנאצים, עשתה האנטישמיות שמות בחיי היהודים שם. רוב המוסלמים באפגניסתאן שנאו את היהודים, ולשנאה הזאת היו יסודות דתיים, ולפעמים נבעה מקנאה בכישוריהם הכלכליים של היהודים. עתה חדרה לחברה באפגניסתאן שנאה גזענית מבית מדרשם של הנאצים. עד אותה עת יכול היה יהודי שהתאסלם, בכוח או מרצון, לקוות להתקבל אל תוך החברה באפגניסתאן, אולם עתה גם ההתאסלמות לא יכלה לסלק את השנאה ליהודים. יהודים נושלו ממשורות ממשלתיות. נחקקו חוקים שהגבילו את פעילותם המסחרית והכלכלית, והגזרות הלכו והחמירו עם השנים. השלטונות גייסו לצבא את היהודים בני עשרים עד ארבעים, אך בהיותם יהודים נאסר עליהם לאחוז בנשק והוטל עליהם לעסוק בעבודות זוויות ומלוכלכות. אלמלא הגיוס המרושע והשרירותי ייתכן שהצעירים האלה או לפחות חלקם היו יוצאים לארצות השכנות במטרה להגיע לארץ־ישראל. לעתים גם כפו השלטונות על גברים יהודים מעל גיל ארבעים לעסוק בעבודות דומות תמורת שכר זעום.³⁹

בראוור כתב על מצב היהודים בתקופת זאהר שאה:

הכיצד יעצב העתיד של יהודי אפגניסתאן את עצמו תחת השלטון הברוטלי הנוכחי? אין הדבר ניתן לחיזוי מראש נוכח המהירות שבה משתנים התנאים היום. לפי ראות עיני כותב השורות האלה, הקבוצה הזאת חלשה מבחינה מספרית ורוחנית מכדי שתוכל לשרוד בלחץ הקשה. אין זה בלתי אפשרי ש־2,000 היהודים האפגנים שהתיישבו בפלשתינה יישארו השרידים היחידים של היהדות שהייתה קיימת ומשגשגת בעבר.⁴⁰

גם ועד העדה של יהודי אפגניסתאן בארץ־ישראל, שנוסד כנראה בשנת 1926, הגיע לאותה המסקנה. במכתבו מ־25 ביוני 1947 אל רשויות העלייה בירושלים נאמר: 'הישועה היחידה של יהודי אפגניסתאן היא בעלייה לארץ־ישראל'.⁴¹

עד מאי 1948 הייתה העלייה לארץ־ישראל מועטה. במשך שמונה השנים 1924–1931 עלו מאפגניסתאן לארץ־ישראל 154 יהודים, ובשנים 1932–1938 עלו כ־720.

38 יהושע־רז (לעיל, הערה 2), עמ' 241.

39 על הגיוס לצבא ראו: שם, עמ' 236–237.

40 בראוור (לעיל, הערה 26), עמ' 138.

41 J.B. Schechman, *On Wings of Eagles*, New York 1961, p. 262

אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

בתקופת המלחמה, בשנים 1939–1945, עלו כשמונים נפש, ומשנת 1946 עד הכרות העצמאית, ב־15 במאי 1948, עלו מאפגניסטאן עוד שישים וארבעה יהודים.⁴² בתקופת הרעב הגדול של שנת 1944 מכרו כ־1,000 יהודים באפגניסטאן את כל רכושם וברחו לארצות השכנות, בעיקר להודו, בתקווה שיוכלו להגיע משם לארץ-ישראל. באפריל 1946 התגוררו כ־100 משפחות מאפגניסטאן בעיר בומביי בחוסר כול ובסבל רב; הן השתכנו בחצר בית הכנסת המקומי, ישנו על הקרקע והסתפקו במזון דל מאוד.⁴³ ב־15 באוגוסט 1947 הכריזה הודו על עצמאותה ובאותה עת היו בפּיֶּשְׂאָוּר⁴⁴ כארבעים יהודים מאפגניסטאן, ובבומביי – כ־280, והם חיו שם בתנאים קשים ביותר. שלטונות הודו איימו לגרש את היהודים מאפגניסטאן חזרה לארץ מוצאם, מעשה שעלול היה לעלות להם בחייהם. מכתב של אחד מפעילי העלייה בהודו אשר נתקבל בארץ כבר בקיץ 1945 ממחיש את מצוקתם של יהודי אפגניסטאן הכמהים לעלות לארץ הקודש. הכותב היה אחד מקבוצה של שלושים יהודים אפגנים אשר גנבו את הגבול דרך המזרח, מכאבול לפּיֶּשְׂאָוּר, והוא תיאר במכתבו את מצב היהודים באפגניסטאן:

ברצוני לכתוב לכם מעט על המצוקה הגדולה שבה אנו שרויים, ולתנות מעט את צרותינו וסבלותינו בפניכם, וביחד עם זה לתבוע את תביעתנו בכל עז, שהיא עלייה מהירה לארץ ישראל. איננו יודעים במה להתחיל ואלו צרות לספר באוזניכם. קודם כל ידוע לכם על הרעב הנורא ששורר כעת באפגניסטן ובפרט בעיר הראת.⁴⁵ [...] יש גם חוסר עבודה איום, ואין מסחר ולא עבודה אחרת. במרחק של כ־15 ק"מ מהעיר אסור לנו להימצא. רבים מכרו את כל חפציהם ואת מה שהיה להם כדי לעלות לארץ ישראל וכעת אין בידם כלום. על אף הגזרות והצרות האלו נוספה עוד צרה חדשה – מגייסים לצבא. אחינו המגויסים, מצבם גרוע מאוד. כולנו עומדים תוהים ובוהים ונמצאים במבוכה גדולה. רק דרך אחת לפנינו, והיא ההצלה המהירה ועלייתנו המידית לארץ ישראל, לכן אנו מפילים את תחינתנו לפניכם, אחינו שבארץ הקדושה, שלא תנוחו ואל תשקוטו ותביאו את דרישותינו ותביעותינו לפני ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, כי אנו בטוחים שהם יעזרו לנו, כי ישראל רחמנים בני רחמנים הם. ותודיעו להם שאנו תפילה לאלקי מרום כי תמיד תרוו נחת וטרחתכם לא תהא לשווא ויהא שכר לפעולתכם ותקיימו מאמר חז"ל: 'כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא' [...]. לא כתבנו לכם פה אלא מעט מצרותינו, אבל דעו לכם שצרותינו רבות יותר, פי מאה,

42 ילקוט המזרח התיכון, נובמבר–דצמבר 1949.

43 *Jewish Chronicle*, London, 19 April 1946

44 היום בתחום מדינת פּקיסְטָאן.

45 על הרעב ראו: יהושע־רוז (לעיל, הערה 2), עמ' 231–232.

אמנון נצר

ממה שכתבנו לכם. משפחות רבות תועות בדרכים, אם יהיה בקרוב איזה ישע מצדכם, כי אז יש תקוה שנינצל, ולא, כולנו אבודים ולא יישאר מאתנו, חס ושלום, שריד ופליט. ואתם אל תימנעו מכל פעולה, עשו כמיטב יכולתכם ובכל כוחכם למען הצלתנו והצלת ילדינו הרכים.⁴⁶

במכתב אחר, מנובמבר 1945, הסב הכותב את תשומת לבם של גורמי העלייה בארץ-ישראל שמספרם של יהודי אפגניסטאן השווים בהודו הגיע ל-500,⁴⁷ ושעד כתיבת מכתבו הצליחו 'חמש-שש נפשות בלבד' לעלות לארץ, והתריע על גורת הגירוש המרחפת על ראשם. הכותב גם הזכיר שרבים מיהודי אפגניסטאן אשר נשארו בארץ מוצאם מחכים בקוצר רוח להגשים את חלום שיבת ציון ובניין הארץ.⁴⁸

במכתב שנתפרסם בביטאון של צעירי אפגניסטאן בשנת 1947 טען אחד מבני העדה אשר היה עד ראייה לסבלם של הפליטים בהודו, שזה ארבע שנים הם יושבים על צרורותיהם ומחכים לסרטיפיקטים, במצב של חוסר עבודה וחוסר מזון ותלות בחסדי זולת.⁴⁹ הכותב ציין כי הם מונים כ-300 נפש, רובם בבומביי, וחלקם בפישאור ובקראצ'י. לפי מקור זה כ-50 אחוז מן הפליטים הם צעירים למטה מגיל שלוש-עשרה ויתרם בחורים בעלי מרץ, אוהבי עבודה ועמל, המוצאים את מחייתם בבתי חרושת גדולים לבדים (בהודו) ובעבודות אחרות. כותב המכתב טען שהפליטים קיבלו רישיון להישאר בהודו למשך שישה חודשים, ושהרישיון הזה כבר חודש כמה פעמים, אך לפני זמן מה הודיעו להם השלטונות שעליהם לעזוב את הודו תוך שבוע ימים. יש לציין בהקשר זה כי הקריטריונים למתן סרטיפיקטים לארץ-ישראל באותן שנים הפלו לרעה את יוצאי המזרח, שכן נתנו עדיפות לעלייה של בעלי הון, בעלי מקצועות נדרשים ופעילים בתנועות 'החלוץ'. יהודי אפגניסטאן לא עמדו אף לא באחד מקריטריונים אלה. יתרה מזו, לאחר תום מלחמת העולם השנייה ביקשה ה'סוכנות היהודית' בארץ להעלות בראש ובראשונה את ניצולי השואה מאירופה.

'ועד העדה הספרדית' הציג בפני ועדות חקירה בין-לאומיות שקמו בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה תיאורים מדכאים של מצב היהודים בארצות המזרח. על מצב היהודים באפגניסטאן נאמר שזכויותיהם נשללו, שטפלו עליהם עלילות דם, ושלא ניתן להם לחיות את חייהם בשקט אף לא בגטו שלהם. פעילים ב'ועד העדה הספרדית' ציינו שיהודי אפגניסטאן חיים ב'משטר בלהות של ימי הביניים בכל מוראותיו', שהמשטר

46 על המכתבים האלה ראו: ר' קשאני (לעיל, הערה 34), עמ' 35-40.

47 בדרך כלל, כפי שניתן ללמוד מדוחות שונים, לא דייקו המדווחים במספרים.

48 קשאני (לעיל, הערה 34), עמ' 37-38.

49 נאגודה, עלון פנימי בעריכת אהרן בצלאל, ירושלים, אדר תש"ז. הדיווח כנראה מתייחס לשנת 1946.

אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

מעליב אותם בשמות גנאי, ושהם סובלים מ'התנפלויות מזוינות עליהם, שוד בתיאור, החרמת רכושם, שלילת זכויותיהם, ערעור עמדותיהם הכלכליות'. מעבר לתיאור הפגיעה בפרנסת היהודים והרעב שמפיל חללים, הודגש שהכבוד היהודי נרמס על כל צעד ושעל 'על ידי ממשלה עצמאית שהסירה את מסווה הבושה מעל פניה ומוסר כליות אינו מציק לה כלל'.⁵⁰

נשיא 'ועד העדה הספרדית', אליהו אלישר, שהופיע באפריל 1947 בפני ועדת אונסקו'פ (United Nations Special Committee on Palestine, UNSCOP), מתח ביקורת קשה על היחס הבלתי נסבל ליהודים בארצות האסלאם, ובין השאר אמר על יהודי אפגניסטאן:

היו מעשי רצח והרס רכוש של בני הקהילה היהודית באפגאניסטאן האיסלאמית על רקע קנאות דתית, ורבים נאלצו לברוח בחוסר כל. 280 יהודים שברחו מאפגאניסטאן נמצאים כיום בבומביי. הממשלה ההודית עומדת לגרש אותם. לפי פניות שקיבלנו, במוסד שיש לי הכבוד לדבר בשמו היום, נאמר לי על-ידי גורמים אחראים מאוד, יהודים ולא יהודים, שאם הם יגורשו חזרה לאפגאניסטאן גורלם יהיה מר, כיתר הקורבנות שנפלו באותם הימים ובאותה מדינה. גם הפליטים [האפגנים] מבומביי כתבו לי בתוקף תפקידי, שאם הם יגורשו מבומביי יבכרו לשלוח יד בנפשם מאשר להתענות בעינויים הצפויים להם באפגאניסטאן.⁵¹

הנציג היהודי באו"ם⁵² הבהיר את מצב היהודים השוהים בארצו במכתב מ-29 ביולי 1947. לדבריו היהודים האלה הגיעו להודו לפני כשנתיים כשהם מסתירים את כוונותיהם לעלות לארץ-ישראל. במהלך שהייתם הבלתי חוקית בהודו הוענקו להם כמה פעמים אשרות שהייה, עד שלבסוף נאמר להם שעליהם לעזוב את הודו ב-30 בספטמבר 1947. לדברי הנציג היהודי אין ממשלת אפגניסטאן נוקטת מדיניות אנטישמית ואין שם תחיקה אנטישמית, וממשלת הודו אינה אחראית לעובדה שאין מתירים ליהודים להיכנס לארץ-ישראל, והם חייבים לעזוב את הודו בתאריך הנקוב.⁵³

שבועות אחדים לפני מימוש האיום לגירושם של הפליטים היהודים, פנו אישים בעלי

50 א' בר-יוסף, 'גולת המזרח בפני ועדת חקירה', הד המזרח, 15 במרס 1945, עמ' 3, 13. הדברים מובאים אצל יהושע-רז (לעיל, הערה 2), עמ' 238.

51 א' אלישר, לחיות עם הפלשטינים, ירושלים תשל"ה, עמ' 112-113.

52 הודו הכריזה אמנם על עצמאותה ב-15 באוגוסט 1947, אבל היא נתקבלה כחברה מייסדת של ארגון ה'אומות המאוחדות' כבר באוקטובר 1945.

53 המכתב שמור באצ"מ, S25/5246, והוא מצוטט במלואו אצל: יהושע-רז (לעיל, הערה 2), עמ' 285.

אמנון נצר

שם בין-לאומי – ובהם עמנואל צלר (Celler),⁵⁴ פרופ' שמואל הוגו ברגמן ופרופ' אלפרד אברהם בונה⁵⁵ – אל ראש ממשלת הודו ג'אוהרלאל נהרו בבקשה אישית בעניינם של היהודים מאפגניסטאן. נהרו נעתר לבקשתם לאפשר לפליטים היהודים להישאר בהודו עד לעלייתם לארץ-ישראל והורה להעניק להם אשרת שהייה עד סוף שנת 1947,⁵⁶ והקהילה היהודית המקומית נתבקשה לדאוג לצורכיהם של הפליטים האלה. הקבוצה הראשונה של יהודי אפגניסטאן, שמנתה עשרות אחדות, עזבה את בומביי והגיעה לארץ-ישראל ב־17 בדצמבר 1947. הקבוצה השנייה, שאף היא מנתה כמה עשרות איש, הגיעה ארצה בסוף אותו החודש. נהרו, שהבין כי עצמאות ישראל קרבה, נענה לפניות נוספות מטעם גורמים יהודיים והאריך את תוקף אשרת שהייה של הפליטים עד סוף אפריל 1948. עם הכרזת העצמאות, ב־14 במאי 1948, השתחררו יהודי אפגניסטאן מהעול הבלתי נסבל של מכסת הסרטיפיקטים ויכלו להגשים את שאיפתם בת 2,000 השנה ולעלות למדינה היהודית.⁵⁷

לפי דיווחים שונים עדיין נשארו באותם הימים בגולת אפגניסטאן כ־4,000 יהודים, מרביתם עניים, אם כי היו בהם גם כ־100 עשירים שלא מיהרו לחסל את עסקיהם לעלות ארצה. כ־1,050 מתוך יהודי אפגניסטאן היו מרוכזים בעיר הראת. ממשלת אפגניסטאן הציבה קשיים בפני היהודים שרצו לעלות למדינת ישראל. קצב העלייה היה אטי, כך שעד 31 באוגוסט 1949 עלו לישראל מעט יותר מ־400 יהודים אפגנים. ועד העדה של יהודי אפגניסטאן בישראל עשה מאמצים להשפיע על ממשלת ישראל ועל ה'סוכנות היהודית' לזרוז את הצלת אחיהם בגולה. באביב 1949 החל ארגון ה'ג'וינט' לסייע ליהודי אפגניסטאן. אפגניסטאן, בהיותה מדינה מוסלמית שהתנגדה להקמת מדינה יהודית, ביקשה למנוע בכל דרך אפשרית את עליית יהודיה למדינת ישראל. כבר באוגוסט 1947, כשקיבלה פקיסטאן את עצמאותה, נסגרו בפני היהודים דרכי המעבר באוויר ובקרקע להודו, ואיראן הייתה התקווה היחידה למעבר היהודים, ואמנם תקווה זאת נתממשה הודות לגישה אוהדת של מלך איראן וממשלתה.

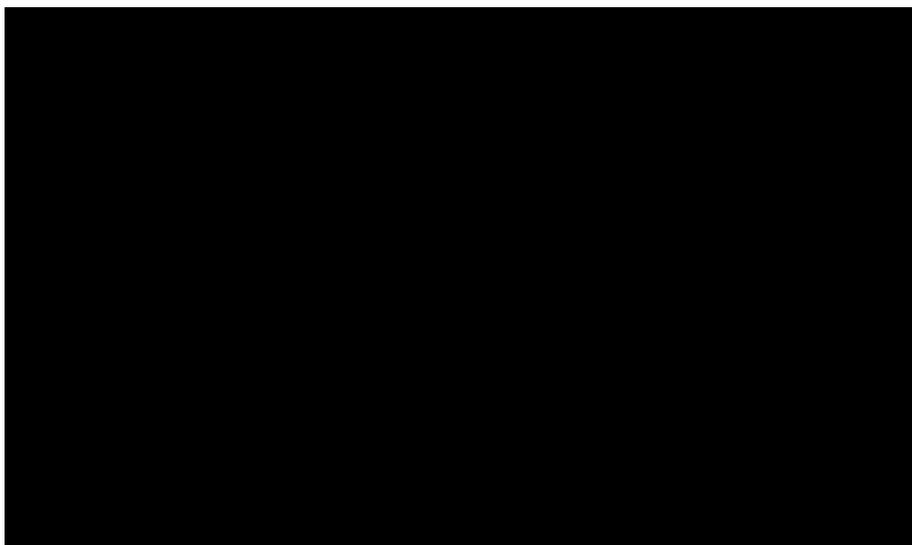
בפברואר 1950 הגיש ה'קונגרס היהודי העולמי' עצומה לממשלת אפגניסטאן

54 עורך דין יליד ניו-יורק, היה פעיל למען זכויות האדם ובארגונים ציוניים, ושנים היה חבר בית הנבחרים בקונגרס האמריקני ובמסגרת זו עסק בעיקר בענייני הגירה.

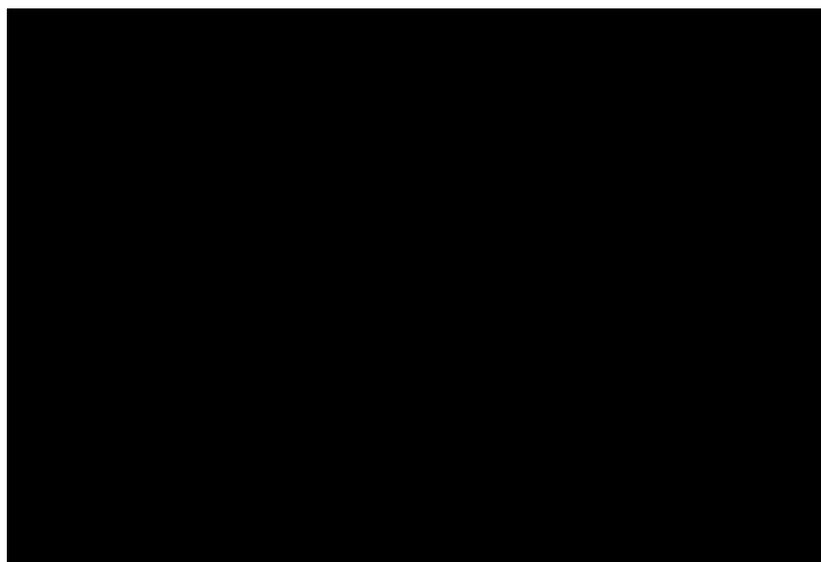
55 ברגמן היה פילוסוף, ובונה היה כלכלן. שניהם נמנו עם הסגל האקדמי של האוניברסיטה העברית בירושלים והכירו את נהרו באופן אישי.

56 *India Today*, New York, November 1947

57 ד"ר הנרי שוסקס, ראש המחלקה לענייני חוץ של היאס (Hias), דיווח ביולי 1948 שבהיותו בבומביי ראה כ־600 יהודים פליטים מאפגניסטאן בתנאים נואשים. ראו: *The Jewish Standard*, London, 30 July 1948. קשה ליישב בין המספרים הסותרים שפורסמו ממקורות שונים.

הנשיא יצחק בן־צבי ורעייתו רחל ינאית מארחים ב'צריף' את ראשי העדה האפגאנית.
באדיבות שמואל שבתאי דראש ומוסד ביאליק

הנשיא יצחק בן־צבי מקבל מן הרב הראשי של יהדות אפגניסתאן, אשר גרג'י
(תרע"ה-תשכ"ג), את הספר 'עונג לשבת' מאת הרב מתתיה גרג'י

אמנון נצר

באמצעות שגרירה בארצות-הברית, סרדאר מחמד נעים, ובה נתבקשה הממשלה לבטל את האיסור שהטילה על עליית היהודים ולאפשר להם לעזוב את אפגניסטאן ולקחת עמם את רכושם המועט.⁵⁸ באוקטובר באותה השנה החליטה ממשלת אפגניסטאן להתיר הגירה 'אטית ומסודרת' של אזרחיה היהודים.⁵⁹ אולם כבר ביוני 1950 נסתמנה נטייה של הממשלה להתיר יציאת 200 יהודים מדי חודש. היהודים יצאו תחילה למשהה, ומשם לטהראן, ושתי הקהילות האלה סייעו לבאים ברוחב לב. עד סוף 1951 עלו לישראל מאפגניסטאן 1,200 נפש, ובאותה שנה חיכו במחנות העלייה בטהראן כ-800 יהודים אפגנים. ה'סוכנות היהודית' ופעילי עלייה באיראן נתנו עדיפות לעליית יהודי עיראק, כורדיסטאן⁶⁰ ואפגניסטאן ובכך עיכבו את עלייתם של עשרות אלפי יהודים איראנים. בשנים 1948-1951 עלו לישראל כ-2,300 יהודים מאפגניסטאן. לפי אחד המקורות בשנת 1959 עדיין נשארו באפגניסטאן כ-100 משפחות שחיכו לעלייתן לישראל.⁶¹ עד 1972 הגיע מספר העולים מאפגניסטאן בארץ לכ-3,800 נפש. הפלישה הסובייטית בסוף 1979 אילצה את קומץ היהודים שעדיין חיו באפגניסטאן לעזוב את ארץ מושבם ולעלות לארץ או להגר לארצות אחרות.

לסיכום, יהודים התיישבו באפגניסטאן שנים הרבה לפני שכבשו הערבים המוסלמים את האזור, באמצע המאה השביעית. לפי אגדות ומסורות שבפי יהודים ולא יהודים, אחדים משבטי אפגניסטאן הם מצאצאי עשרת השבטים. מהיהודים ברחבי אפגניסטאן לא נשאר בידינו חומר כתוב בהיקף סביר שאפשר ללמוד ממנו על עברם ההיסטורי או על ביטויי הויקה הרוחנית-הדתית שלהם לארץ-ישראל. אולם זהותם היהודית חבקה ללא ספק את הציונות במשמעותה הרגשית-הדתית, שניתן לכנותה ציונות משיחית. לא היה באפגניסטאן שום גורם חיצוני שיכול היה לטפח את הרגשות הללו ולתרגמם לפעילות כלשהי להגשמת הציונות המדינית. הציונות המשיחית של יהודי אפגניסטאן ינקה את עצמתה מהמסורת היהודית, מהזיכרון הקולקטיבי היהודי ומעולמם המיוסר בארצם הנידחת, עד לרגע שבו יכלו לממש את השתייכותם לעם ישראל ולארץ-ישראל. באותה שעה קמו היהודים מסמטאות הגלות החשוכה כדי לעלות לא רק לציון אלא, כדברי הנביא ירמיה, גם לה' אלוהי ישראל, כי לפי אמונתם לארץ-ישראל קדושה מיוחדת

Congress Digest, New York, 20 February 1950 58

שם, 17 בנובמבר 1950. 59

רוב העולים האלה ברחו מעיראק והגיעו בדרכים שונות לטהראן. על סיפור 'מבצע עזרא ונחמיה' 60

ראו: ש' הלל, רוח קדים: בשליחות מחתרתית לארצות ערב, ירושלים תשמ"ה.

Institute of Jewish Affairs, *The Jewish Communities of the World*, New York 1959, 61

p. 41

אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

בשל השכינה ששורה בה. משנפתח לפניהם פתח צר לארץ־ישראל, קמו ועלו ככל שיכלו.

בשנות השמונים של המאה העשרים חוסלה גלות אפגניסטאן. לאחר כניסת כוחות ארצות־הברית ובעלות בריתה לאפגניסטאן, בשנת 2001, שמענו וגם ראינו שנמצאו בארץ זו מספר יהודים ישישים בעיר הבירה כאבול, להזכירנו שבעבר הייתה בארץ זו קהילה יהודית נידחת ודאובה, שלא ידעה את הרצל, אך הגשימה בייסורים את ציונותה בעלייה לארץ־ישראל.

